

Türk Siyasal Hayatında Asker-Sivil İlişkileri, 15 Temmuz ve Dinî Gruplar Meselesi

Halil PEÇE

Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

İlhan BİLİCİ

Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu

Özet

Türk siyasal hayatında asker-sivil ilişkileri her dönem önem arz etmiştir. Ordu belirli periyotlarla sivil yönetimi “yola getirme” noktasında inisiyatif alıp siyasete müdahil olmuş ve bunun neticesinde darbeler meydana gelmiştir. Her ne kadar bu darbeler her zaman geleneksel askeri metotlar çerçevesinde gerçekleşmese de askeri elitler, istenen sonuca ulaşma bağlamında etkili olmuşlardır. Asker-sivil ilişkilerinde önemli en son gelişme 15 Temmuz 2016 tarihinde ordu içine yuvalanmış FETÖ örgütü eliyle gerçekleşen darbe girişimidir. Bu darbe girişimi neticesinde asker-sivil ilişkilerine dair tartışmaların yeniden hararet kazanması yanında, dinî gruplar meselesi farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlamıştır. Bu çalışma Türk siyasal hayatındaki asker-sivil ilişkilerine değinmenin yanında, 15 Temmuz darbe girişiminin dinî gruplar boyutuyla nasıl ele alınması gerektiğine dair bir tartışmaya kapı açmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Darbeler, 15 Temmuz, Dinî gruplar

Civil-Military Relations In Turkish Politics, 15th July And The Issue Of Religious Groups

Abstract

Civil-military relations have always remained an important dynamic of Turkish politics. The Turkish military have taken initiatives, at various periods, to arguably bring civil administrations to reason by intervening in politics. As a result of that continuous interventions, various coups or coup attempts have taken place so far. Although the way in which these coups or coup attempts

have occurred outside conventional methods of the military, the military elite have been successful in reaching the desirable outcome. One of the most significant recent incidence in terms of civil-military relations is obviously facilitated on 15th July 2016 when a coup attempt was initiated by FETO organization that consists of military personnel nested in the army. Since this vicious attempt, the discussions around civil-military relations have re-emerged and the issue of religious groups in the country have been, once again, the main focus in various lights. This paper offers a debate on how to deal with the 15th July coup attempt in relation with religious groups. It also goes on to address civil-military relation up to now.

Keywords: Turkish Political Life, Coups, July 15, Religious Groups.

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemiyle beraber uygulamaya konmuş olan devrim faaliyetlerinde birçok atılım hedeflere ulaşma bakımından karşılığını buldu. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ve dolayısıyla tarikatların illegal hale getirilmesi hamlesinde ise, genç Cumhuriyet aklının beklenen başarıyı gösterdiği söylenemez. Dinî grupların toplumsal hayattan soyutlanmaları, siyasi baskı veya rejim değişikliği gibi radikal dönüşümler sonrası illegal hale getirilmeleri gibi zorlamalarla mümkün olmamasının nedenleri çeşitli çalışmalarda irdelenmekle beraber sosyal bilimler literatüründe karşılık bulup yer edinecek bir cevap hala bulunamamıştır.

Türkiye’de din meselesi siyasetin temel tartışma alanlarından biridir. 1928 yılında Anayasa’dan devletin dini kısmı çıkartılıp, 1937 yılında Anayasa’ya “laiklik” ilkesi dâhil edilmiştir. 1924 Anayasası’nda yapılan bu değişiklikler Cumhuriyet elitlerinin din ve devlet ilişkilerini yeniden düzenleme iradesi olarak somutlaşmıştır. Meselenin karmaşık bir siyasi yapısı olmakla birlikte, sosyal alanda çok daha girift bir muhtevası vardır. Siyaseten dinî duyarlılıklara dayalı politikaların 19. yüzyılın ikinci yarısında modernleşme çabalarına katkıda bulunmayı hedefleyen bir yönelimi olmakla birlikte, cumhuriyetin ilanı ve akabindeki devrimlerle bu politikaları destekleyenler ve dinî semboller “gericilik” ile yaftalamıştır. Devrimler sürecinde dinin devletin siyasal yapılanması düzleminde görünürlüğü ve öneminde azalma yaşanmış olsa da din, çeşitli toplum katmanlarında sosyal bir fenomen olarak önemini korumuştur.

Türkiye siyasal hayatında iktidar denkleminin göz ardı edilemeyecek parçası

olan ordu ve en büyük silahı olan darbe tehdidi Türkiye siyasi kültürünü de şekillendirmiştir. Darbeler gerek yapılmaları gerekse de sonuçları itibariyle sadece demokrasiye bir darbe vurmakla kalmıyor, insanlığa karşı acımasız bir suçun işlenmesine de neden olmaktadır. Her ne kadar bazı düşünürler tarafından bir kısım darbeler “ilerici” olarak kodlanmaya çalışılsa da insanlık onurunu en üst düzeyde zedeleyici olayların istisnasız her darbe sürecinde yaşandığı görülmektedir.

Türkiye’de ordu-sivil ilişkileri bağlamında literatür araştırması sonucu elde edilen veriler kullanılarak ordunun siyaset üzerindeki etkisinin 15 Temmuz süreciyle ilişkisi ve dinî gruplar meselesinin yeniden tartışmaya açılması farklı boyutlarıyla bu çalışmada daha anlamlı bir hale getirilmeye çalışılacaktır. Genel olarak bakıldığında hiçbir askeri rejim çeşitli nedenlerden dolayı uzun vadede başarılı olamamıştır. Türkiye özelinde de baktığımız zaman her ne kadar ordunun siyaset üzerinde belirgin bir etkisi bulursa da siyaseti domine edebilen bir askeri gücün varlığından bahsedilemez. Bu makalede ilk olarak ordunun Türkiye siyasetinde etkisinin nasıl kökleştiği, sivil-asker ilişkilerinde nasıl belirleyici olduğu ve bunun yanında Kemalist etkinin bunlar üzerinde rolü tartışılacaktır. Sonrasında çok partili hayata geçiş sürecinden bahsedilecektir. Demokrasiye geçişle beraber Türk demokrasi hayatında ilk askeri müdahale ele alınıp, müdahale sonrası askeri vesayetın Anayasa’da konumunun nasıl güçlendiği tartışılacaktır. Sonraki bölümde 12 Eylül İhtilali ve ordunun 1980 Anayasası ile artan ve devam eden sivil otorite üzerindeki rolü ele alınıp 28 Şubat postmodern darbesi ve 27 Nisan e-muhtırası gibi yeni tip darbe çeşitleri analiz edilecektir. Son bölümde ise 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında oluşan tartışmalar, dinî gruplar meselesi üzerinden tartışılacaktır.

ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ TARİHİ VE 27 MAYIS

Demokrasiye veya demokratik yönetimlere geçmişte olduğu gibi bugün de en büyük tehdidin askeri müdahalelerden geldiği bir gerçektir. Askeri müdahaleler bazı ülkelerde demokratik yönetimleri sona erdirmesine rağmen, bazı müdahalelerin araştırmaya açık bir şekilde demokratikleşmeye geçiş için zemin hazırladığı da görülmektedir (Bunce, 2003:174). Demokratik olmayan bu gibi hükümetlerin demokratik olma biçimine nasıl geri döndüklerini ya da dönebileceklerini açıklamak gerekmektedir. Geddes (2007:334) ordu tarafından kontrol edilen hükümetlerin diğer otoriter rejimlere kıyasen daha hassas ve kırılğan bir yapıya sahip olduklarını ileri sürer. Bunun gerekçesi olarak ise, zayıf ekonomik performansın askeri hükümetleri kolayca dengesiz kılmasını neden göstermektedir. Buna ek olarak, ordunun askeri amaçlar doğrultusunda eğitilmiş ve donatılmış olması, yönetime ilişkin bilgi ve beceriden yoksun olması bir başka neden olarak ele alınmaktadır (Frank & Ukpere, 2012:290). Üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, askeri müdahale sonucunda

yönetime gelen elitlerin arasında çıkması muhtemel hizip ve bölünmeler zayıf askerî yönetimin sebeplerinden biridir. Şüphesiz bu hizip ve bölünmelerin en önemli sebebi olası krizlere karşı nasıl müdahale edecekleri noktasındaki askeri yönetim içindeki görüş ayrılıklarıdır. Bu görüş ayrılıkları yönetime talip olan bazı askeri elitler tarafından ortaya atılan orduyu tek çatı altında tutmak ve bütünlüğü sağlamak için kışlaya geri dönmeleri gerektiği fikrini de beraberinde getirmektedir (Geddes, 2007:334). Latin Amerika örneği üzerinden demokratikleşmeyi açıklamaya çalışan sosyal bilimcilerin inşaa ettiği literatür incelendiği zaman askeri elitler arasındaki muhtemel hizip korkusu liberalleşmeye doğru atılan ilk adım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çekince nedeniyle, subaylar demokrasiye geçiş sürecini düzenli bir şekilde müzakere etme eğilimi gösterirler (Geddes, 2007:334). Bununla birlikte, Bunce (2003:172) kitlesel hareketlenme veya gösterilerin etkisinin otoriter rejimleri istifa etmeye zorladığını ve bu etkinin bölgedeki demokratikleşme eğilimini kuvvetlendirebileceğini ileri sürer. Bu duruma örnek olarak Güney Kore gösterilebilir. Ülkede askeri yönetime karşı büyük ölçekli gösteriler vuku bulmuş ve bu durum 1980li yıllarda muhalefet partileri ile cuntacılar arasında yeni bir anayasa ve başkanlık seçiminin müzakere edilmesi yolunu açmıştır (Barany, 2015:87). Cuntacıların yönetimi devretme örnekleri bunlarla sınırlı değildir. Örneğin, 1983 yılında Arjantin’de cuntacıların etkisiz olmaları ve popülerliklerini yitirmeleriyle birlikte, güçlü bir muhalefet tarafından cunta iktidarı sona erdirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında askeri bir kimliğe sahip olan Mustafa Kemal Atatürk ve onun silah arkadaşları tarafından parlamenter hükümet sistemi benimsenerek kuruldu. Laiklik erken Cumhuriyet döneminin temel ilkelerinden biri olarak belirlendi. Çünkü Mustafa Kemal, yeni bir nesil oluşturma gayretine giriştiği dönemde dini, kapsamlı reformları gerçekleştirme noktasında bir engel olarak gördü (Heper, 2005:34). Nüfusun büyük çoğunluğu geleneksel yaşam formu çerçevesinde yaşayan bir toplumda laiklik ilkesinin kolaylıkla özümsemesi beklenemez. Bu zorluk, modern demokrasinin gelişmesinde ağırlığını koruyan bir engel olarak kabul edilmektedir (Lovell, 2009:7).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana Türk ordusu tarafından sadakatle korunan laik ideoloji, Kemalizm’dir (Kemal, 1984:13). Türkiye’de ordu kurumsal olarak kendisini Kemalist ideolojinin yegâne koruyucusu olarak görmektedir (Karabelias, 1998:37). Brown (1989:388) Cumhuriyetin kurulmasından bu yana devletin resmi ideolojisini temsil eden ve devletin resmi partisi olarak kurulan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ayrıcalıklı pozisyonlara sahip olduğunu ileri sürer. Bununla beraber, ordu mensuplarının dikkatle seçilmesine özen gösterilir. Bu şekilde, Kemalizm’in fikirlerini savunan

devletçi seçkinler tarafından seçilen küçük yaştaki çocuklar askeri okullarda Kemalist ilkeler doğrultusunda eğitilebilmekteydi (Karabelias, 1998:37).

Çok partili siyasi hayata geçiş süreci 1945 yılında, CHP ve ordunun onayıyla birlikte Demokrat Parti'nin (DP) kurulması neticesinde başladı (Lovell, 2009:2; Alemdar, 2014). 1946 ile 1950'li yıllar arasında birçok siyasi parti kurulmasına rağmen, geçiş sürecinin tam anlamıyla hayat bulması DP ile gerçekleşti (Arslan, 2005:135). Demokrat Parti, CHP eski üyeleri olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kuruldu. 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimle birlikte DP, 61 milletvekili meclise sokarak kısa bir zaman dilimi içerisinde azımsanmayacak bir kitle desteğine sahip oldu. Fakat bu seçimin tamamıyla tarafsız ve adil şartlar altında gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ayrı bir tartışma konusudur (Arslan, 2005:135). Demokrat Parti'nin meclise girmesiyle birlikte iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikalarına karşı güçlü bir muhalefet oluşarak, CHP politikalarının birçoğunun liberalleşmesi sağlandı. Güçlü bir muhalefetin varlığı neticesinde CHP'nin sıkı politikaları yumuşayarak 1946'dan 1950'ye kadar sivil toplum örgütlerinin sayısı sekiz kat arttı (Alemdar, 2014:570). Demokrasilerde çok partili bir sistemin bu kadar önemli rol oynamasının nedeni siyasi partilerin hükümet ve toplum arasında aracı bir rol oynaması, farklı menfaatlerin temsil edilmesi ve barış içinde iktidarın devredilebilmesi için meşru ve istikrarlı bir mekanizma yürümesindedir. Dahası, muhalefet partileri azınlıkların çıkarlarını iktidara hatırlatarak, iktidar partisi üzerinde kontrollerinin ve denetim mekanizmalarının oluşmasına neden olabilmektedir (Varol, 2013:589). Bu durum, çok partili sistemin kurulmasıyla birlikte demokratik olmayan aktörlerin siyasete müdahalesinin asgari seviyeye inmesine imkân tanımaktadır.

Demokrasiye doğru atılan ilk gerçekçi adımlar 1950'de yapılan tamamen tarafsız ve açık seçimlerle birlikte oldu. Bunu yaparak demokrasiye geçiş sürecinde önemli bir eşik aşıldı. Hükümet olacak siyasi partinin ya da partilerin belirlenmesi resmi ve evrensel bir hak olarak genel, tarafsız ve düzenli olan seçimler neticesinde belirlenmesi sağlandı. Buna rağmen Türkiye'nin dönem içinde sivil yöneticilerin asker üzerindeki kontrolü noktasında yeteri kadar yol alamadığı görüldü (Mohapatra, 2011:153).

Demokrat Parti'nin popülerliği ve seçimlerdeki başarısı askeri ve bazı sivil çevrelerce potansiyel tehlike olarak algılanmaya başlamasının nedeni oldu. Bahse konu olan bu çevreler Demokrat Parti tarafından hayata geçirilen yerel girişimler, serbest girişim ve sosyal refah programlarını bir tehdit olarak ele aldı (Mohapatra, 2011:151; Capezza, 2009; Karabelias, 1998). Kemalist laikçi politikalar, bir kısım geleneksel dinî anlayışın karşısında politikalar üretti. DP bu yasaklamaları birer birer gevşetme yoluna giderek mütedeyyin kesimin hassasiyetlerini göz önüne alarak ezanın aslına çevrilmesi gibi birçok politikayı

hayata geçirdi. Kemalizm'in temel prensiplerini zayıflatma yönündeki bu gibi girişimler ve bu girişimlere paralel olarak 1957 devalüasyonu ve akabinde ekonomik kriz baş göstermesi askeri müdahale için önemli bir zemin oluşturmuştu (Alemdar, 2014:570). Dahası, Demokrat Parti'nin Atatürk'ün partisini ortadan kaldırma ve tek parti dönemine geri dönme gibi bir amacının olduğuna dair söylentiler dönem itibarıyla ortaya çıkmaya başladı (Harris, 2011:203). Bu söylentiye en önemli gerekçe olarak DP'nin yüksek rütbeli askeri mevkilere özellikle kendi ideolojisine yakın olan kişileri getirmesi gösterildi (Varol, 2013:567). Sonuç olarak ordu, öğrenci protestolarının giderek yaygınlık kazandığı, hükümet ve muhalefet partileri arasındaki karışıklıklar ve huzursuzlukların olduğu bir ortamda siyasete müdahale ederek, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirdi (Mohapatra, 2011:151-152; Özbudun, 2000; Capezza, 2009).

Müdahaleyi takip eden bir yıl boyunca askeri yönetim iktidardaki varlığını sürdürmüştür. Bu zaman dilimi içerisinde, DP'nin genel başkanı ve iki bakanı yargılanarak idam edildi. Kurucu meclis tarafından yeni bir "liberal" anayasa hazırlanarak halkın oyuna sunuldu. Bahse konu olan bu yeni anayasa Türk demokrasi hayatında en liberal anayasa olarak yaygın kabul gördüğü bir gerçektir (McLaren & Cop, 2011:500).

Darbeci generaller tarafından ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu bağlamda anayasanın otuz beş maddesi değiştirilerek anayasaya dokuz geçici madde eklendi. Yapılan bu değişiklikleri iki amacı olduğu belirtilebilir: Bir yandan amaç ulusal birlik, kamu düzeni ve ulusal güvenlik tehditlerine karşı hükümetin elindeki gücü artırmak; diğer yandan komutanların eylem özgürlüğü ve özerkliğini artırmaktır (Harris, 2011:206). Yani ordunun ihtiyaç hissetmesi durumunda siyasete şekil verme ve onu dizayn etme noktasındaki eylemlerinin meşruluğu artırılmış oldu. Bürokrasi güçlenirken seçimle iktidara gelen hükümetin elindeki güç azaltıldı (Varol, 2013:592; Özbudun, 2000). Bu müdahale sonucunda zayıf koalisyon hükümetleri ve yasama çıkmazları ortaya çıkmıştır ki bunlar muhtemel askeri müdahalelere zemin hazırlamıştır (Varol, 2013:592).

Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) kurulması Türk demokrasisinin geliştirilmesi önünde büyük engellerden biri oldu. Ordunun siyaset üzerindeki rolünü kurumsallaştıran güç MGK aracılığıyla orduya verildi (Özbudun, 2000). Başka bir ifadeyle ordunun kışlaya çekilmesi gerektiği fikri yerine, 1961 Anayasası ile ordu daha önce sahip olmadığı kadar güç ve otoriteye sahip oldu (Brown, 1989:389). MGK'yı oluşturan üyelerin beşi sivil hükümet kanadından olmasına karşın altısı yüksek rütbeli generallerden oluşturuldu. Bu durum da askerinin sivil irade üzerinde otorite kurmasına sebebiyet verdi. Devletin iç ve dış

politikalarının görüşüldüğü yer olan MGK söz konusu olduğu için bu durumun ne kadar ehemmiyet arzettiği ortaya çıkmaktadır (Rouleau, 2000:105).

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHELESİ VE YENİ TİP MÜDAHALELER: 28 ŞUBAT-27 NİSAN

Türk demokrasisinin geliştirilmesini yada konsolide edilmesini önleyen en önemli faktörlerden biri muhtemelen Türk siyasetine devam edegelen askeri müdahalelerdir (McLaren & Cop, 2011:493). 1980 askeri müdahalesinin gerçekleşmesinden önce ülkede olan siyasi krizler, yükselen enflasyon, kitlesel protestolar ve grevler askeri müdahalenin vuku bulmasına sebebiyet veren faktörler olarak kabul edilmektedir. 1971 ile 1980 tarihleri arasında yedi farklı hükümet kuruldu. Lakin kurulan bu hükümetler çoğunluğu sağlayamadıkları ve güçsüz koalisyonlarla ülkeyi yönetmek zorunda kaldıkları için toplumsal huzursuzluk, aşırıcılık ve 1973 petrol ambargosuyla artan ekonomik krizlerle başa çıkma noktasında başarısız oldular (Capezza, 2009). Karabelias (1998:24), Demokrat Parti tecrübesine benzer bir hükümetin kurulmasına yol açmayan, askeri müdahalelerin devam etmesi ile karakterize edilen bir siyasi sistemin hüküm sürmesine olanak sağlayan bir düzenin yada düzensizliğin bu dönemde de var olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla tek başına iktidar edebilecek bir güce ulaşmanın zor olduğu 1973 ile 1980 yılları arasındaki dönem siyasi anlaşmazlıklar ve krizler dönemidir. 1980 ihtilalinin gerçekleşmesine sebebiyet veren de artan şiddet olayları ve Türk siyasetinde süregelen çatışmaların devam etmesidir (Özbudun, 2000). İhtilalin önde gelen isimleri, özgürlüklerin önüne set çekecek şekilde tüm merkezi kurumları yeniden yapılandırmaya yönelmişlerdir (McLaren & Cop, 2011:500). İktidarı elinde bulunduran askeri elit bu yapılandırmayı gerçekleştirirken ülke genelinde kitlesel bazlı protestoları şiddet yoluyla bastırmaya çalıştı (Arslan, 2005:136; Capezza, 2009; Mango, 1983).

Askeri yönetim varlığını yaklaşık olarak üç yıl sürdürdükten sonra, 1982 Anayasasının oluşturulması ve çeşitli kanun değişikliklerinin yapılmasıyla beraber yönetim sivil otoritelere devredildi. Buna rağmen MGK'nın varlığı ordunun ayrıcalıklı bir yere sahip olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir (Lovell, 2009:4). Daha önce de belirtildiği gibi MGK, ordu tarafından 1961 Anayasası uyarınca milli güvenlikle ilgili konular hakkında görüş bildirmesi için kuruldu. Ancak birincil işlevi 1982 Anayasası ile genişletilmiştir; bu da MGK'nın tavsiyelerine bakanlar kurulu tarafından öncelik verilmesi gerektiği düzenlemesidir (Mohapatra, 2011:155). Ordunun sivil otorite üzerindeki hakimiyeti 1983 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Örneğin, genelkurmay başkanına verilen güç savunma bakanına yada hükümetin diğer üyelerine verilen güçten daha fazlaydı (Rouleau, 2000:106). Genelkurmay başkanı istihbarat birimleri de dahil olmak üzere ülkenin iç ve dış

güvenlik konularından sorumlu bir pozisyona sahip oldu. Ordu içerisinde gerçekleştirilecek atama ve terfiler için nihai kararlar Genelkurmay Başkanlığına bağlandı. Nihayetinde anayasayı hazırlatan kurum Milli Güvenlik Kurumudur. Hazırlanan anayasanın hükümleri o kadar karmaşık ve muğlaktır ki hakim ve savcıların çok geniş taktir yetkisi kullanmalarına olanak tanınmıştır. Burada belirtilmesi ya da açığa kavuşturulması gereken nokta birçok hakim ve savcının kendilerini asker gibi devletin ve devletin resmi ideolojisi olan Kemalizm'in yılmaz bekçileri olarak görmeleridir. Ordunun darbe sonrası sivil otorite üzerindeki etkisini göstermek amacıyla verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi de darbe sonrası sivil bürokratlar tarafından yürütülen işlere emekli subayların atanmasıdır (Karabelias, 1998:26). Ayrıca Milli Güvenlik Kuruluna partilerin öne sürdüğü adayları veto etme hakkı verildi. Bu nedenle birçok siyasi parti ülke içinde faaliyet göstermesine rağmen, 1983 seçimlerinde seçim çalışmalarına izin verilen sadece üç siyasi parti vardı (Karabelias, 1998:30). Kısaca Türk ordusu, seçimlerde faaliyet yürütebilecek siyasi partiler üzerinde taktir yetkisine sahip olup, MGK'yı da kontrol ederek nüfuzunu sürdürmeye çalıştı (Haggard & Kaufman, 1997).

Türkiye siyaseti üzerinde her dönemde ağırlığını hissettiren ordunun dönemin şartlarına göre farklı yöntemler kullanması son dönem sivil siyaset üzerindeki askeri baskıyı karakterize etmektedir. Topuyla tüfeğiyle siyaseti dizayn eden bir ordudan "maliyeti" daha düşük fakat etki bakımından güçlü taktiklere yönelmesi bu dönemin gerekliliğindedir. 28 Şubat döneminde karşılaşılan bu durum, 27 Nisan e-bildirisiyle farklı bir boyuta taşınmıştır.

28 Şubat 1997 yılında toplanan MGK yapmış olduğu uzun toplantı sonrası önemli kararlara imza attı. Cumhuriyet yasalarının tavizsiz uygulanması, ülkedeki bölücü grupların laiklik karşıtı tutumlarına karşı vaziyet alınması, toplumsal barışın sağlanması için en önemli ilke olan laiklik ilkesinin koruma altına alınması gibi hususlar bu toplantı çerçevesinde tartışılıp Bakanlar Kuruluna bildirilmesi sağlandı. Postmodern darbe olarak nitelenen bu toplantı sonrası MGK Genel Sekreteri ne yapılması gerektiği hususunda bir listeyi Başbakan Necmettin Erbakan ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'e verdi (Akıncı, 2013:47). Yeni versiyon bu darbenin merkezi hedeflerinden biri sekiz yıllık eğitim ve bunun sonucunda İmam Hatip Okullarının orta kısmını kapatmaktı. Aynı zamanda, dinî gruplar ile irtibatlı okulların Tevhid-i Tedrisat kanunu bağlamında kapatılmasıydı. Her ne kadar Başbakan Erbakan MGK bildirisine imza atmak istemese de koalisyon ortağının ısrarı üzerine imza atmak zorunda kaldı. STK ve medyadaki unsurlar da harekete geçirilerek "irtica tehlikesi" geniş toplum kesimlerine aktarılmak istendi ve bunun sonucunda da Erbakan istifaya zorlandı ve DYP'den bir kısım milletvekilinin istifa etmesiyle Refah-Yol hükümeti 18 Haziran 1997'de sona erdi (Çavdar, 2004:342). Her ne

kadar bu dönemde ordu geleneksel darbe araçlarını kullanmamış olsa da sivil irade üzerinde uygulamış olduğu baskıyla farklı tipte bir darbenin zeminini hazırladı ve neticesinde hükümet düşürüldü.

2007 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise hükümetin desteklediği aday olan Abdullah Gül, ordunun geleneksel hassasiyetleri bağlamında bir kısım çevreler tarafından veto edilmekteydi. Gül'ün eşinin başörtülü olması kamusal alanda başörtüsünün daha görünür hale gelmesi anlamına geleceği için adaylığı istenmemekteydi. Bunun engellenmesi için bütün yolların denenmesi gerekiyordu. 28 Şubat dönemi davalarında olduğu gibi hukuk yolu bunların başında gelmekteydi. Muhalefet partileri CB seçimlerinde toplantı yeter sayısının 2/3 oranında olması gerektiği yorumundan hareketle seçim döneminde Meclis'te hazır bulunmadılar. Muhalefet tarafından Anayasa Mahkemesine toplantı yeter sayısının meclis aritmetiğinin 2/3'ü oranında olması gerektiği konusunda başvuru yapıldı. Sonrasında ise daha önce görülmemiş şekilde Genelkurmay Başkanlığı sitesinde bir yazı yayınlandı. Bu yazı Genelkurmay Başkanlığının laiklik tartışmaları neticesinde bir taraf olduğunu vurgularken açıkça ordunun Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi karşısında olduğu vurgulanmaktaydı. Ak Parti hükümeti Genelkurmay Başkanlığı sitesinde e-muhtıra olarak adlandırılan bu yazıya sert bir tepki göstererek demokratik teamüller çerçevesinde bütün kurumların hareket etmesi gerekliliğini vurguladı. Neticesinde Anayasa Mahkemesi ana muhalefet partisinin başvurusunu dikkate alarak toplantı yeter sayısını 2/3 olması gerektiği noktasında görüş bildirdi. Bunun sonucunda hükümet erken seçim kararı aldı (Akıncı, 2013:52). Sonuç olarak ordu her ne kadar yeni tip müdahalelerde 27 Mayıs ve 12 Eylül gibi geleneksel darbe yöntemlerinden farklı yöntemler kullansa sivil siyaset üzerinde belirleyici gücünü göstermiş oldu.

DİNÎ GRUPLAR, FETÖ VE 15 TEMMUZ

Toplumsal bir canlı olarak insan, bulunduğu toplum içerisinde kendini daha iyi ifade edebildiğini düşündüğü topluluk içinde yaşama arzusundadır. Bu noktada çoğu insan gerek manevî ihtiyacından olsun gerekse de ekonomik ya da siyasal faktörlerden dolayı olsun çeşitli gereksinimlerden ötürü kendi özüne yakın gördüğü bir grup içine dâhil olma arzusundadır. Din de güçlü bir motivasyon kaynağı olarak, çeşitli gruplaşmaların oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle ana akım dinî anlayış(Diyanet İşleri Başkanlığı) ile kendi manevî tatminini sağlayamadığını düşünen bireyler, meşrebine göre dinî cemaat ya da tarikat olsun kendine yakın hissettiği gruplara yanaşmaktadır.

Durkheim dini toplumsal bir ürün olarak ele almaktadır. Böylece, dinin anlaşılması için yapılması gereken, toplumsal şartların nasıl oluştuğunu ve bunlara bağlı olarak nasıl geliştiğini açıklamak olmalıdır. Durkheim, toplumsal

işleyiş üzerinden işlevsel bir din tanımı üzerinden yoğunlaşırken, Weber ise dinin toplumsal yapıları ve ilişkileri belirlemesi üzerinden kendi yaklaşımını oluşturmaktadır (Aydın, 1998:350). Sonuç olarak din farklı perspektifler çerçevesinde ele alınabilir olmasına rağmen, toplum üzerinde gücü yadsınmaz bir olgudur.

Dinin yeniden yorumlanması noktasında pazarlanması sürecinde ticari bir meta gibi görülmesi modern toplumda dinî grupların rolünü anlama ve dinin kapitalist toplum içerisinde yaşam alanı oluşturması bakımından manidardır. Dinî gruplar artık yalnızca hikmetli hikâyeler ve yaşam öğretilerini mensuplarına anlatmakla yetinmeyip, aynı zamanda dinî gruba has oluşturmuş oldukları malları da mensuplarına pazarlanmaktadır. Böylece, hem kapitalist ilişki ağı içerisinde kendine güçlü bir konum elde ederken hem de ilişkili oldukları bireylerin gruba olan aidiyet hislerini artırmaktadırlar. Bu bağlamda dinî gruplar herhangi bir sivil toplum örgütünden çok daha sıkı ilişkiler içinde barındıran gruplar olarak ele alınmalıdır.

Türkiye’de genel olarak iki grup dinî tipoloji karşımıza çıkmaktadır: tarikat ve dinî cemaat. Tarikat kavramı geleneksel olarak tasavvufun kurumsal haline işaret etmek için kullanılan bir kavram olmakla beraber dinî yönüyle cemaat kavramının tarikat kadar eskilere dayanan bir geçmişinin olduğu söylenemez. Cemaat aslında literatürümüze gayrimüslim unsurlara işaret etmek için kullanılan bir kavram olarak girmiştir. Osmanlı millet sisteminde devlet Müslüman olmayan gruplar ile kurumsal olarak cemaatleri üzerinden irtibat kurup kendi iç işlerinde özerk bir alan onlara tanımıştır. Bu şekilde örgütlenebilme ve görece serbest bir alan kendilerine tanınan “cemaatler” ana akım toplumdan farklı anlayışlara sahip olmalarından ötürü kendilerine özgü toplumsal alanlar oluşturarak mevcudiyetlerini devam ettirme eğiliminde olmuşlardır. Bu bağlamda birçok gayrimüslim cemaat kendi okullarını, ibadet alanlarını ve benzeri toplumsal alanda kendilerini ifade etme imkânı buldukları noktalarda kendilerine özgü yaşam alanlarını oluşturmuşlardır. Her ne kadar farklı dinler olsa da cemaat kavramı üzerinden konuyu ele aldığımızda Müslüman “cemaatlerin” de gayrimüslim cemaatlere benzer şekilde yalnızca dinî alanla sınırlı kalmayıp toplumsal alan içinde bireyin karşılaşacağı her noktada kendilerine özgü yaşam alanları oluşturdukları gözlemlenmektedir.

Dinî gruplar değişen ve dönüşen toplumsal dinamiklerin etkisiyle yapılarını ve toplumla kurdukları ilişkilerini yeniden organize etmektedir. Burada genelde iki tarz yaklaşım ile karşılaştığımız söylenebilir. Birincisi, geleneksel formatına uygun hareket edip değişen koşullara karşı sınırlı bir alan içerisinde reaksiyon veren grupların oluşturmuş olduğu yaklaşım tarzıdır. Diğeri ise, toplumsal alanda nüfuz edilmedik bir alan bırakmayan, kendi varoluş tarzına uygun toplumsal mekânlar oluşturup sosyal alanda bağlarının irtibat kurduğu her yere

rengini vermeye çalışan yaklaşım tarzıdır. İlk yaklaşım tarzında olan gruplar genelde tarikat olarak adlandırılırken, ikinci yaklaşım tarzındaki gruplar ise genellikle dinî cemaatler olarak karşımıza çıkmaktadır ama tarikat-cemaat ayrımı bağlamında bu iki grubun sınıflandırılmasının daha geniş kapsamlı olduğunu ve birçok farklı girdinin bu tasnife dâhil edilmesi gerektiğinin de bilinmesi gerekir.

Dinî cemaat olarak toplumda kendine yer edinen sonrasında elde etmiş olduğu gücü farklı siyasi emeller uğruna askeri darbe teşebbüsüne kadar varıran FETÖ ve onun kurmuş olduğu “paralel devlet yapılanması” ele alınmadan 15 Temmuz tam olarak anlaşılabilir (SETA, 2017:8). 15 Temmuz tarihi iki yönüyle herhangi bir darbe girişimi olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bunların ilki, dinî grup görünümüne bir cunta tarafından organize edilmesidir. İkincisi ise, cuntanın sadece seçilmiş hükümete karşı değil, uyguladıkları yöntemlerle topyekûn bir millete karşı hareket etmesidir.

Her ne kadar 15 Temmuz darbe girişimini farklı isimlerle tasvir etmeye çalışanlar olsa da, bu darbe 27 Mayıs darbesinde kullanılan askeri gücün daha fazla askeri unsurla yapıldı. Sekiz binden daha fazla askerin içinde bulunduğu darbe girişiminde, otuz beş uçak, otuz yedi helikopter, yetmiş dört tank ve yüzlerce zırhlı araç darbeciler tarafından kullanılmıştır (SETA, 2017:60). Bir gecede iki yüz elli şehidin verildiği bu girişim ordu içinde yasalara uygun hareket eden askeri personel, polis teşkilatı ve en önemlisi de başta Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümet yetkilileri ve kanaat önderlerinin çağrılılarıyla meydanları dolduran milyonlarca insan tarafından bastırılmıştır.

Darbeyi planlayan ve uygulamaya koyan FETÖ'nün dinî grup görünümüne olmasından ötürü İslamofobik tutumları olan çevrelerin darbenin asıl sebebinin din üzerinden açıklamaları, eski kodlara(fabrika ayarlarına) dönmeyi salık vermeleri dikkat edilmesi gereken hayati bir konudur. Kalkışmayı gerekçe gösterip siyasi ve toplumsal hedeflerini hükümete dikte ettirmeye çalışan belli çevreler, tüm dinî grupların FETÖ benzeri hareketlere dönüşebileceği tehlikesini dillendirip bu grupların gerekli tedbirler alınarak toplumdan soyutlanması gerekliliği üzerine söylem üretmektedirler. Hâlbuki bu sıkı tedbirler dinî grupları toplumdan soyutlamaktan ziyade hedefleri, amaçları ve iç işleyişleri açık olmayan yapılar haline getirmektedir.

Kemalist söylemlerin 16 Temmuz itibarıyla seslice söylenmeye başlaması, tarihsel olarak askeri bürokrasi içinde en güçlü grup olan ve ordu-sivil ilişkilerinde periyodik olarak ordunun siyaset üzerindeki ağırlığını artırıcı hamleler (27 Mayıs, 12 Eylül, 28 Şubat, 27 Nisan) yapan grubun tarihi hatalarını unutturmamaktadır. Aynı zamanda, 15 Temmuz kanlı darbe girişimi planlayıcılarının sözde konseyinin açıklaması incelendiğinde bile Kemalist

vurgulardan medet umdukları, benzeri söylemlerden meşruiyet kazanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ergenekon ve Balyoz operasyonlarında bir kısım masum ve vatanperver subaylara yapılmış olan haksız ve kötü muamele, ordu içindeki kimi grupların sistematik olarak sivil iktidarlar üzerinde vesayet kurma çabasının üstünü örtmemektedir. İster FETÖ olsun, ister ordu içindeki farklı kanattan gruplar olsun orduyu temsil ettiği kanaatine kapılan tüm hareketler, düzenli aralıklarla sivil siyaseti baskılayıcı biçimde hamleler yapabiliyorsa, bu zaafın açıklanması tekil gruplar üzerinden değil ordunun yapısı üzerinden yapılması gerekmektedir. Yapısal problemleri olan bir ordunun, sorun çıkaran grupları tespit edip ıslah etmekle ya da kökünü kazımakla sorunsuz bir hale dönüşmeyeceği bir gerçektir. Dolayısıyla FETÖ ile mücadele ederken askeri bürokrasiyi de yapısal olarak dönüştürme gayretleri olumlu bir gelişme olarak ele alınabilir.

FETÖ üzerinden oluşturma gayreti içerisine girilen İslamofobik algının dinî gruplar özelinde baskılayıcı bir harekete dönüşmesi, tarihi açıdan konuyu ele aldığımızda “tasarlanan” sonucu veremeyeceği aşikârdır. FETÖ’nün geniş mütedeyyin kesim nezdinde kendini meşrulaştırma biçimlerine baktığımız zaman, dinî gruplar ve dinî hassasiyetler üzerinde girilmiş olan katı laikleştirme çabaları karşımıza çıkmaktadır. Dinî grupların rejime tehdit olarak ele alınarak baskılanması, toplumsal gerçekliğin kanun zoruyla yok edilememesi dolayısıyla dinî grupların kendilerini yeniden ve gizlilik üzerine sistemleştirerek yollarına devam etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu gizliliği, dinî ve toplumsal faaliyetler alanı dışına çıkartıp bir örgüt hüviyetiyle devlet mekanizması içerisine de sokan FETÖ elebaşı Fethullah Gülen’dir. FETÖ’nün uygulamış olduğu mütedeyyin kesimlerce muhalefet edilen dinin doğasına aykırı “takiyye” metotları, dinî hassasiyetler noktasında uygulanan baskılar dolayısıyla örgütün insan kaynağının çoğunluğunu oluşturan muhafazakârlar tarafından göz ardı edildi. Bu bağlamda baktığımız zaman FETÖ, insan kaynağı olarak muhafazakâr çevrelerden beslenirken, uygulamış olduğu gayri ahlaki ve dindışı metotların meşrutiyetini ise katı laik tutumlar ve uygulamaların mütedeyyin kesim üzerinden bırakmış olduğu tahribat üzerinden sağlamaya çalışmaktadır. Dinî grupların kanun zoruyla farklı kimlikler üzerinden faaliyet yapmasına neden olan bu baskıcı uygulamalar, dinî grupları yasa dışında hareket ettirmeye çalışan gruplar tarafından savunulurken, dinî grupların şeffaflaşması önünde büyük engel teşkil etmektedir.

Dinî grupların yasal yollarla faaliyet göstermelerini engellemeye çalışmak, onlara yasal olmayan yollarla iş gördükleri faaliyet alanlarında edindikleri tecrübeyle hiç ilgilenmemeleri gereken alanlara müdahil olabilme becerisini kazandırmaktadır. Kontrolenden çıkmış, aşırı hırslı liderlere sahip dinî grupların tehlike arz etmesi mevcut düzende mümkün olabilmektedir. Bunun önüne

geçmek için onları hukuki anlamda daha çetin yollara sürüklemek yerine, devlet ve kurumlarının dinî grupların yasal çerçevesini belirleyip dinî cemaatleri veya tarikatları STK benzeri yapılar olarak ele almaları gerekmektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren dinî grupların Avrupa içerisindeki yapılanma tarzlarına bakıldığı zaman Türkiye’deki formlarına nazaran çok daha şeffaf teşkilatlanmalar olduğu gözlemlenmektedir. Dinî grupları baskılama gereği duymayan, yasal anlamda onların faaliyet alanlarının da çerçevesini belirleyen seküler sistemlerde, bu yapıların tehdit olmaktan çıkıp topluma faydalı olabildikleri görülmektedir. Türkiye’de de benzer yasal düzenlemelerle çerçevesi çizilmiş, farklı kimlikler üzerinden faaliyet alanları oluşturma gayreti içerisinde girmek zorunda kalmayan dinî grupların toplumsal dayanışmaya katkı sağlayacak olması beklenebilir. Dolayısıyla dinî grupları baskılama yoluyla kaseti başa sarıp onları yeniden “öcü” haline sokup sistem için bir tehdit unsuru haline getirmek yerine, onları yasal zemin üzerinde hareket etmeye zorlayıp topluma faydalı yapılar haline getirmenin önünü açmak gerekmektedir.

SONUÇ

Askeri müdahaleler Türk siyasal hayatını 1960 yılından itibaren derinden etkilemeye başlasa da, sivil siyaset üzerinde erken Cumhuriyet döneminden beri askeri elitler baskın olmuştur. Bu baskınlık kurucu elitlerin asker kökenli olmaları nedeniyle anlaşılabilir bir gerçektir. 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleri geleneksel darbe araçlarıyla gerçekleştirilmiş mevcut hükümetleri ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerdi. 28 Şubat postmodern darbesi ve 27 Nisan e-bildirisi ise askeri müdahalelerin şekil değiştirmiş fakat özü itibarıyla mevcut hükümetlere karşı yapılan sivil siyasete “ayar verme” amaçlı girişimlerdi. Bu gibi yeni tarz darbe yöntemlerinin aksine 15 Temmuz girişimi ordu içerisinde yuvalanmış dinî grup görünümlü bir cunta tarafından organize edilen yalnızca hükümete karşı değil topyekûn bir millete karşı uygulanmış olan kanlı bir darbe girişimidir. Darbe girişiminin meydanları dolduran halk ve sivil ve askeri bürokrasi içindeki hukuka bağlı bürokratların gayretleri ile savuşturulması sonrası eski tartışmalardan bir kısmı yeniden gündeme geldi. Bunların en önemlilerinden biri dinî grupların varlığı meseledir. Dinî grupların baskılanması ve yasal çerçevede hareket alanlarının kısıtlanması onları gizliliğe büründürerek FETÖ örneğinde görüldüğü gibi tehlikeli yapılar haline getirebilmektedir. Bunun önüne geçmek için yeniden bu grupları baskılama ve bunun sonucunda gizlilik içerisinde faaliyetlerini sürdürmelerini sağlama yerine dinî grupların şeffaflaşmasını sağlayacak her türlü yasal düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Abdulvahap (2013), “**Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra**”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol.15, No:2, ss.39-58.
- Alemdar, Zeynep (2014), “**Modelling for Democracy Turkey’s Historical Issues with Freedom of Speech**”, Middle Eastern Studies, Vol.50, No: 4, ss. 568-588.
- Arslan, Ali (2005), “**The evaluation of parliamentary democracy in Turkey and Turkish political elites**”, Historia Actual Online, Vol.3, No: 6, ss. 131-141.
- Aydın, Mustafa (1996), “**Türkiye’de Din Sosyolojisi Çalışmaları: Tarihsel Gelişim ve Bazı Eğilimler**”, **Din Sosyolojisi**, (Der. Aktay, Yasin-Köktaş, M. Emin), Vadi Yayınları, İstanbul.
- Barany, Zoltan (2015), “**Exits from Military Rule: Lessons for Burma**”, Journal of Democracy, Vol.26, No: 2, ss. 86-100.
- Bunce, Valerie (2000), “**Comparative democratization – Big and bounded generalizations**”, Comparative Political Studies, Vol.33, No: 6-7, ss. 703-734.
- Bunce, Valerie (2003), “**Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience**”, World Politics, Vol.55, No: 2, ss. 167-192.
- Capezza, David (2009), “**Turkey’s Military Is a Catalyst for Reform**”, Middle East Quarterly, Vol.16, No: 3, ss.13-23.
- Çavdar, Tefvik (2004), “**Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**”, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Frank, Etim ve Ukpere, Wilfred (2012), “**The Impact of Military Rule on Democracy in Nigeria**”, Journal of Social Sciences, Vol.33, No: 3, ss. 285-292.
- Geddes, Barbara (1999), “**What do we know about democratization after twenty years?**”, Annual Review of Political Science, Vol.2, ss. 115-144.
- Geddes, Barbara (2007), “**What causes democratization?**”, **The Oxford Handbook of Comparative Politics**, (Der. Boix, C.-Stokes, S.C), Oxford University Press, Oxford, ss.317-339.

- Haggard, Stephan, ve Kaufman, Robert (1997), “**The Political Economy of Democratic Transitions**”, Comparative Politics, Vol.29, No: 3, ss. 263-283.
- Harris, S. Georges (2011), “**Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980**”, Turkish Studies, Vol.12, No: 2, ss. 203-213.
- Heper, Metin (2005), “**The European Union, the Turkish Military and Democracy**”, South European Society and Politics, Vol.10, No: 1, ss. 33-44.
- Heper, Metin (2011), “**Civil-Military Relations in Turkey: Toward a Liberal Model?**”, Turkish Studies, Vol.12, No: 2, ss. 241-252.
- Karabelias, Gerassimos (1998), ‘Civil-Military Relations: a Comparative Analysis of the Role of the Military in the Political Transformation of Post-war Turkey and Greece: 1980-1995’
<http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/karabeli.pdf> (22.04.2016).
- Kemal, Ahmet (1984), “**Military rule and the future of democracy in Turkey**”, MERIP Reports, Vol.14, No: 3, ss. 12-15.
- Lovell, W. David (2009), “The Challenges of Turkish Democracy”,
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/15257/45_Lovell.pdf?sequence=1 (09.10.2016).
- Mango, Andrew (1983), “**Turkey: Democracy under Military Tutelage**”, World Today, Vol.39, No: 11, ss. .429-435.
- McLaren, Lauren ve Cop, Burak (2011), “**The Failures of Democracy in Turkey: A Comparative Analysis**”, Government and Opposition, Vol.46, No: 4, ss. 485-516.
- Mohapatra, K. Aswini (2011) , “**Turkey’s Transition to Liberal Democracy and the Issue of its EU Membership**”, India Quarterly, Vol.67, No: 2, ss. 149-164.
- Özbudun, Ergun (2000), “**Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation**”, Lynne Rienner Publishers, London.
- Rouleau, Eric (2000), “**Turkey’s Dream of Democracy**”, Foreign Affairs, Vol.79, No: 6, ss. 100-114.
- SETA (2017), “İddaanamelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve FETÖ”,
<https://setav.org/assets/uploads/2017/07/Rapor87.pdf> (10.10.2017).

Varol, O. Ozan (2013), “**The Military as the Guardian of Constitutional Democracy**”, Columbia Journal of Transnational Law, Vol.51, No: 3, ss. 547-625.